

Yttrande

Dnr 23KS457
2023-12-19

Kommunstyrelsen/
Kommunfullmäktige

Christine Stocklassa Palmlov
Telefon 026-17 86 79
christine.stocklassa_palmlov@gavle.se

Yttrande gällande ansökan om omprövning av nationella miljövillkor för Oslättfors vattenkraftverk och Nyhammarsdammen

Ert diarienummer: M 2694-22

Beskrivning av ärendet

Nilsson Kraft AB har ansökt enligt den nationella planen om omprövning av villkor för att uppnå moderna miljövillkor för anläggningen Oslättfors vattenkraftverk och Nyhammarsdammen, Gävle kommun.

Yrkande

I första hand yrkar Gävle kommun, genom dess kommunstyrelse med organisationsnummer 212000–2338, att Nilsson Kraft AB:s, organisationsnummer 556265–0084, ansökan om omprövning för moderna miljövillkor för Oslättfors vattenkraftverk och Nyhammarsdammen, Oslättfors 1:4, Oslättfors 1:54 samt Överhärde 81:1, Gävle kommun, ska avslås och tillstånd vägras.

I andra hand yrkar Gävle kommun att mark- och miljödomstolen sätter som villkor att en mer långtgående miljöanpassning ska genomföras vid både Oslättfors vattenkraftverk och Nyhammarsdammen än vad Nilsson Kraft AB föreslår i sin ansökan.

Grund för yrkandet

Till grund för yrkandet bedömer Gävle kommun att utifrån handlingarna i ärendet att verksamhetsutövaren Nilsson Kraft AB inte kan anses uppfylla kunskapskravet enligt 2 § 2 kap. Miljöbalken för att

bedriva verksamheten med de miljökrav som ställs enligt Miljöbalken och Ramvattendirektivet.

Gävle kommun bedömer att de föreslagna åtgärderna för miljöanpassning inte är tillräckliga för att uppnå vare sig miljökvalitetsnormer, Havs- och vattenmyndighetens förvaltningsmål för lax, bevarandemål för Testeboåns Natura 2000-områden eller målet om minst 90 % passageeffektivitet.

För att nå uppsatta mål behöver miljöanpassningen av Oslättfors kraftverk och Nyhammarsdammen bestå av:

- Ny fiskväg i form av en slitsränna med ett flöde på 1,5 m³/sek på ungefär samma plats som nuvarande denilränna vid Oslättfors kraftverk (inom fastigheten Oslättfors 1:4)
- Avledare i form av ett fingaller med max 10 mm spaltvidd vid Oslättfors kraftverk
- Ny drifrutin där Oslättfors driftas som ett strömkraftverk, med ett andrahandsyrkande att den sammanlagda minimitappningen från Lundbosjön ska motsvara medellåg vattenföringen (MLQ), 2,8 m³/sek
- Fiskväg eller passerbar sjötröskel vid Nyhammarsdammen

Det är synnerligen viktigt att åtgärder vidtas för att prioritera bevarandet av vildlaxen som upp- och nedvandrar i Testeboån, som är en av få kvarvarande vildlaxälvar i Sverige. Gävle kommun bedömer att den rimligaste och lämpligaste åtgärden för att värna Testeboån i första hand är att avveckla Oslättfors vattenkraftverk och Nyhammarsdammen och samtidigt anlägga fungerande fiskpassager som tar hänsyn till platsens kulturmiljövärden, och i andra hand att besluta om ovan nämnda listade villkor för verksamheten.

Utveckling av talan

Uppvandring

Sökandens huvudalternativ att anlägga en fiskväg via Spikdammen är en dålig teknisk lösning eftersom det blir praktiskt taget omöjligt att uppnå god anlockning till den fiskvägen. Målet med minst 90 % passageeffektivitet skulle därmed inte gå att uppnå. Den tekniska lösningen uppfyller inte lagkravet på bästa möjliga teknik. Merparten av fisken skulle i stället, precis som idag, söka sig till det kraftiga flödet nedanför kraftverket, som i sig innebär ett definitivt vandringshinder. Sökande äger dessutom inte fastigheten där Spikdammen ligger, så förslaget förutsätter att tvångsrätt måste tillgripas för att fiskvägen ska kunna anläggas.

Som ett svar på sökandens yrkan om tvångsrätt förelade domstolen sökanden att komplettera ansökan med att visa att ändamålet (förbättrad konnektivitet) inte kan tillgodoses på mindre ingripande sätt, dvs. att det inte går att till exempel anlägga fiskväg på egen fastighet. Sökanden har därför presenterat ett sådant andrahandsalternativ på egen fastighet i form av en slitsränna på ungefär samma plats som nuvarande fiskväg (denilränna). Ur fiskens perspektiv är detta förslag betydligt bättre än att dra fiskvägen via Spikdammen. Förslaget har också den fördelen att det kan genomföras utan konflikt med angränsande fastighetsägare. Förslaget är också det bästa ur kulturmiljösynpunkt, eftersom arbetet sker i anslutning till befintlig huvudvattenfåra och med troligtvis mindre åverkan på mark och vegetation.

Slitsrännor måste anläggas med ett naturligt substrat i botten för att underlätta vandrigen för ålyngel och andra fiskar i mindre storlek.

Nyhammarsdammen är idag ett definitivt vandringshinder för uppvandrande fisk. Ansökan behöver därför kompletteras med en fiskvandringslösning även där. Ett alternativ är att dammen tas bort och ersätts med en sjötröskel som utformas så att fisk kan passera samtidigt som tillräcklig minimitappning kan säkras och tillräcklig avbördning kan ske vid höga flöden.

För att en fiskväg från Lundbosjön alltid ska ha rätt flöde och god funktion måste regleringsamplituden minskas från dagens 45 cm, förslagsvis genom att sänkningsgränsen (SG) höjs med minst 25 cm.

Nedvandring

Föreslagen lösning med ett fingaller med en spaltvidd på 14 mm är inte bästa möjliga teknik och syftet med gallret kan inte anses vara uppfyllt. I och med att Testeboån är ett av de svenska indexvattendragen för laxen i Östersjön finns det en lång mätserie där utvandringen av smolt kontrolleras varje år. Resultaten visar att laxsmolten lämnar Testeboån efter 1–3 år. Ettåriga smolt har en längd på omkring 11 cm och är då ca 11 mm bred. Åtgärden för nedströmsvandring måste därför bestå av ett fingaller med max 10 mm spaltvidd.

Reglering av vattenföringen

Hur vattnet regleras i Oslättfors har extremt stor betydelse för livet i Testeboån nedströms kraftverket. Lax- och öringungarnas nisch är de grunda strandzonerna och de mindre sidofårorna som snabbt blir torrlagda om vattenföringen stryps för mycket i Oslättfors. För att komma tillrätta med problemet fastställdes 2005-09-29 (Mål nr M 3144–04) en dom som fastslår att verksamhetsutövaren året runt ska släppa en vattenmängd om minst 2,25 m³/sek, eller naturlig tillrinning om denna är lägre, från Lundbosjön genom Oslättfordsdammen och fiskvägen. På samma sätt ska 0,25 m³/sek släppas via Nyhammarsdammen. Tyvärr har de fastställda minimitappningarna aldrig blivit uppmätta och markerade på plats vid ån, vilket lett till en godtycklig reglering från verksamhetsutövarens sida. Det är svårt att få verksamhetsutövaren att släppa rätt mängd vatten vid sidan av kraftverket när vattenföringen är mindre än lägsta drivvattenföringen och kraftverket därmed är stoppat. Då är drivkraften att spara vattnet i Lundbosjön större.

Verksamhetsutövaren måste montera peglar uppströms och nedströms kraftverket så att det går att kontrollera om villkor för nivåer och flöden efterlevs. Därtill behövs lämplig digital utrustning som kontinuerligt registrerar och dokumenterar vattennivån nedströms kraftverket och i Nyhammarsån.

Önskvärd vattenföring

Sökanden har i aktbilaga 38 beskrivit en tänkt minimitappningsregim från Lundbosjön som skulle få förödande konsekvenser för livet i Testeboån. Enligt förslaget ska den sammanlagda tappningen från Lundbosjön vara 1,5 m³/sek vid en tillrinning under 4 m³/sek samtidigt som "överstigande flöden ska behållas i Lundbosjön". En sådan flödesregim skulle omöjliggöra målet att produktionen av laxsmolt i Testeboån ska vara minst 80 % av den potentiella produktionen.

I miljöbedömningen som hör till ansökan påstås helt felaktigt att förslaget till flödesregim bidrar till att:

- Öka populationsstorleken av öring, lax och flodpärlmussla
- Öka möjligheterna att uppnå HaV:s mål för produktionspotentialen hos laxpopulationen

Gävle kommun anser att i de fall ansökan beviljas ska ett villkor för Oslättfors kraftverk vara att det ska driftas som ett strömkraftverk, med ett andrahandsyrkande att den sammanlagda minimitappningen från Lundbosjön ska motsvara medellågvattenföringen MLQ, 2,8 m³/sek.

Uppföljning

Gävle kommun föreslår också att ett villkor för Oslättfors kraftverk och Nyhammarsdammen ska vara att funktionaliteten hos de slutgiltiga miljöanpassningarna ska följas upp fortlöpande.

Rådighet/markfrågan

Nilsson Kraft AB har enbart rådighet över den egna fastigheten 1:4, men saknar rådighet över den fastighet där Nilsson Kraft AB i första

hand vill bygga fiskvägen (Oslättfors 1:54). Sökanden ska kunna uppvisa att rättighet i form av servitut finns upprättat för nyttjande av annan fastighet (fastighet Oslättfors 1:54) för att kunna bygga fiskvägen, i annat fall kommer det att krävas tvångsrätt.

Sökanden äger varken dammen eller något annat i Nyhammar. Oavsett vilken lösning det blir för att skapa konnektivitet mellan Nyhammarsån och Lundbosjön så måste åtgärden utföras av sökanden på fastigheten Överhärde 81:1 som ägs av Bergviks Skog Öst AB. Ägarförhållandena står i berörda parter roll att lösa.

Angående nuvarande villkor att sätta ut 50 kg ålyngel eller annan fiskevårdande åtgärd för 20 000 kr

Sökanden skriver i sin ansökan att ett av villkoren för Nyhammarsdammen (enligt dom från 2019-05-06, aktilaga 9) var att ägaren skulle sätta ut 50 kg ålyngel per år eller utföra annan fiskevårdande åtgärd för 20 000 kr/år, men att de åtgärderna inte fyller någon funktion längre i och med de miljöanpassningar som nu avses genomföras vid Oslättfors kraftverk. Gävle kommun ställer sig frågande till om Nilsson Kraft AB har följt dessa villkor sedan domen fastslogs 2019.

Dammsäkerhet

Gävle kommun saknar beskrivning och redovisning av hur fastfrusna dammar ska hanteras samt hur dammar ska hanteras vid situationer såsom skyfall och höga vattennivåer. Dessa uppgifter vore centrala inom denna omprövning av moderna miljövillkor.

Klimatanpassning och vattenkraft

Regionala analyser av framtida effekter av klimatförändringar i Gävleborgs län påvisar ökade medeltemperaturer på runt 4–5°C samt en ökad årsmedelnederbörd på runt 20 % under detta sekel (Nylén m.fl. 2015; SGI och SMHI 2010). I Sverige har årsmedeltemperaturen redan ökat med runt 1,6 °C jämfört med förindustriell nivå, med ytterligare

höjningar i Norrland, vilket också genererat höjningar av vattentemperaturer i vattendrag och genererat perioder av torka (IPCC 2021). För vattenmiljöer och vattenlevande arter i Gävleborgs län innebär detta en ökad stress. Som beskrivet av bland andra Länsstyrelsen i Västernorrland och Länsstyrelsen i Jämtland (2022) påverkar dessutom dammar och vattenreglering vattentemperaturen. Detta gör att det krävs miljöanpassningar av vattenkraften som tar hänsyn till behovet av en ökad motståndskraft för vandrande fisk och andra organismer som missgynnas av högre vattentemperaturer. Dessa länsstyrelser uttrycker exempelvis att ”det bli extra viktigt för fisk och annan akvatisk fauna att förflytta sig från vattenmiljöer som blivit för varma eller där vattenföringen blivit för låg. Det ställer krav på åtgärder som faunapassager, minimitappning i längre torrfåror, skydd för nedvandrande fisk (alfa- och betagaller), och minimitappning mellan anläggningar”. I omprövningar av vattenkraften lyfts det även i Löfblad m.fl. (2021) att en större hänsyn bör tas till risker för torka, samt åtgärder för att säkra vattentillgången. Detta har inte beaktats.

Även gällande de ökade riskerna för översvämningar som de ökade temperaturerna och den ökade nederbörden genererar så ställs nya krav på vattenkraften såsom en miljö- och klimatanpassad reglering och säkerhetsåtgärder (Länsstyrelsen i Västernorrland och Länsstyrelsen i Jämtland 2022). Detta beskrivs bland annat kräva uppgradering och förstärkningar av anläggningskonstruktioner för att minska risken för dammbrott och efterföljande översvämningar, samt förbättrad avbördningskapacitet (Löfblad m.fl. 2021). Detta har inte heller beaktats.

Övriga omständigheter

Vildlaxälven Testeboån

Testeboån är en av de kvarlevande vildlaxälvarna i Sverige. En förutsättning för att få bedriva vattenkraftverket borde vara att sökanden föreslår och godtar tekniska lösningar som kan medföra att

detta miljövärde vinner fullt skydd och så att miljökvalitetsnormer (enligt EU:s ramdirektiv för vatten), bevarandemål för Testeboåns Natura 2000-områden, regionala och lokala miljömål och Havs- och vattenmyndighetens förvaltningsmål för Testeboåns laxbestånd kan uppnås och vidmakthållas.

Krav på beskrivning av åtgärder för att nå miljökvalitetsnormerna (MKN) och Natura 2000 bevarandemål:

För en prövning skulle behöva motiveras hur man kan nå miljökvalitetsnormerna (MKN) och hur beslutade miljökvalitetsnormer ska uppfyllas senast 2027. Det Gävle kommun därvid noterar är att åtgärder skulle i sådant fall behöva vidtas redan nu för att MKN skulle kunna nås.

Enligt ställningstagandena gjorda kopplat till den nationella prövningsplanen får vattenkraftverken i Testeboån inte speciella privilegier för att slippa göra anpassningar för att miljökvalitetsnormerna och statusklassningen av vattendragen ska nås. Detta borde betyda att minst 90 procent av den potentiella produktionen av laxsmolt ska uppnås. Verksamhetsutövaren har på inget sätt belyst vad detta innebär för hur vattenkraftverket måste anpassas, men med endast begränsningar och villkor i enlighet med vad sökanden föreslagit kan detta värde inte nås.

Testeboån är ett av Gävle kommuns absolut mest värdefulla naturvårdsobjekt. Större delen av Testeboån inom Gävle kommun är skyddad som naturreservat och Natura 2000-område. Testeboån är utsedd som en av få kvarvarande vildlaxälvar och åtgärder för att skydda laxbeståndet måste därför prioriteras. Statusen på laxbeståndet är idag mindre än 20 % jämfört med full potential och det är fortfarande en lång väg kvar till Havs- och vattenmyndighetens förvaltningsmål att uppnå minst 80 % av den potentiella produktionen av laxsmolt.

Kraftverket är ett av de största hoten mot den biologiska mångfalden i Testeboån och tillsammans med åns övriga kraftverk den främsta orsaken till att det ursprungliga laxbeståndet slogs ut en gång i tiden.

Friluftsliv, näringsliv och rekreation

Området kring Oslättfors och Smörnäs med sjöarna Lundbosjön och Öjaren är särskilt tysta områden med vildmarkskänsla och sammanhängande skogsmiljöer. Miljöerna har höga friluftsvärden för vandring, cykling, paddling, fiske och rekreation. Testeboån är dessutom en av de nordligaste växtplatserna för ek i landet.

Hänsyn till kulturmiljövård

Uppkomsten och lokaliseringen av Oslättfors som järnbruk var helt beroende av vattenkraft då den behövdes som kraftkälla till produktionen. Befintligt kraftverk ligger inom det område där det tidigare fanns och fortfarande finns rester efter produktionsanläggningar för järnhanteringen. Kraftverksområdet med befintligt vattenfall är därför en viktig komponent för att avläsa brukets historia. Testeboån med dess nuvarande utformning på platsen har förutom att ge kraft till produktionen också givit platsen viktiga skönhets- och identitetsskapande värden. I den uppdämda vattenspegeln norr om Kraftverket och Oslättforsvägen speglar sig brukets kyrka som ligger på en udde. Flera vattenflöden och dammbildningar finns i området som ger karaktär.

En eventuell förändring av den fysiska miljön i vattnet och kringliggande mark behöver ske med hänsyn till järnbrukets kulturhistoriska värden samt de formella förutsättningar som är beslutade för kulturmiljön. Eventuella förändringar behöver konsekvensbeskrivas. Den förändring som är beskriven i komplettering till ansökan daterad 2023-09-21 bedöms i sammanhanget bättre ta

hänsyn till områdets kulturvärden då förändringar sker inom befintlig vattenfåra. Miljöbedömningen behöver dock analysera förslaget.

De formella ställningstaganden som finns för området är följande: Platsen där kraftverket är beläget utgör en del av riksintresseområdet för kulturmiljö, Oslättfors (X 805). Området omfattas således av plan- och bygglagens 8 kap. 13 § vilket innebär att dess värden inte får förvanskas utan ska skyddas.

I beslutet för riksintresset 2014-03-12 från Riksantikvarieämbetet återfinns beslutsmotiveringen att "Bruksmiljö från 1700-talet-1950 talet. Brukets utveckling efter att järnhantering upphört, först med mönsterjordbruk och senare med omfattande skogsbruk, är karaktäristiskt för många av de gästrikländska bruken".

Uttryck för riksintresset

Arbetsbostäder från 1700- och 1800-talen längs en rak bruksgata, brukskapell från 1790-talet samt kolhus och bruksdamm. Spåren av Oslättfors som mönsterjordbruk kring sekelskiftet 1900 avspeglas i storskaliga ekonomibyggnader. Skogsvaktarbostäder från 1950-talet som visar skogsbrukets betydelse för området.

För bruksområdet finns också Områdesbestämmelser som är antagna 2007 av dåvarande Byggnads- och miljönämnden.

Syftet med bestämmelserna är:

- att enligt gällande översiktsplan, ÖP 90, säkerställa riksintressets kulturvärden.
- att bibehålla områdets utseende, struktur, de olika delområdenas karaktärsdrag samt alléer och parker.
- att ange vilka byggnader som skall bibehålla form, storlek, utseende, material och färgsättning.
- att ange vilka byggnader som kan förändras och på vilket sätt avseende utformning och placering av tillbyggnader.

- att för särskilt värdefulla byggnader även bibehålla deras interiör.
- att stödja nuvarande användning, d.v.s. permanentboende i de större bostadshusen och fritidsboende i torpen, kyrkligt ändamål i kyrkan.
- att ange plats och utseende för nytillkomna komplementbyggnader.
- att ange plats för båtområde.

Enligt Gävle kommuns lokala miljömål, beslutade i KF 2005-04-04, gällande miljömålet God bebyggd miljö skall kommunen skydda värdefulla kulturmiljöer vilket dessa områdesbestämmelser syftar till. För det aktuella området närmast kraftverket anger områdesbestämmelserna att befintliga byggnader, mark och vegetation skall bevaras och att ingen ny bebyggelse får tillkomma. Strandskydd gäller. Användningen av marken är anpassad till områdets kulturvärden. Lovplikten är utökad till att bl.a. omfatta schaktning, utfyllnad eller på annat sätt förändra marknivåer. Rivningslov krävs för att ta bort byggnad eller del av byggnad. Lov för markarbeten samt för byggnader söks hos och beslutas av Gävle kommun genom dess Samhällsbyggnadsnämnd.

Referenser

Vattenmyndigheterna och Länsstyrelserna 2018. Miljökvalitetsnormer för kraftigt modifierade vattenförekomster – vattenkraft.

Löfblad E., Gode J., Strandberg G., Kjellström G. och Montin S. 2021. Klimatförändringarnas inverkan på Vattenkraften. Energiforsk Rapport 2021:743.

IPCC, 2021: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S.L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M.I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T.K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu, and B. Zhou (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 2391 pp. doi:10.1017/9781009157896.

Länsstyrelsen i Västernorrland och Länsstyrelsen i Jämtland. 2022. Behovsanalys och förslag på miljöanpassning av vattenkraften i Ljungan och Gimån.

<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.51ffc12418529b39b733424>

[/1671544946157/221205%20Slutversion%20Behovsanalys%20Ljungan%20och%20Gim%C3%A5n.pdf](#)

Nylén L., Asp M., Berggreen-Clausen S., Berglöv G., Björck E., Axén Mårtensson J., Ohlsson A., Persson H. och Sjökvist E. 2015.
Framtidsklimat i Gävleborgs län - enligt RCP-scenarier. Klimatologi 36

SGI och SMHI. 2010. Gävleborgs län: Översiktlig regional klimat- och sårbarhetsanalys – naturolyckor. Diariernr 2-0906-0452

Beslutsunderlag

Yttrande gällande ansökan om omprövning av nationella miljövillkor för Oslättsfors vattenkraftverk och Nyhammarsdammen, 23KS457

Kungörelse från Mark- och miljödomstolen i mål M 2694-22 - Begäran om synpunkter gällande ansökan och miljöbedömning Oslättsfors vattenkraftverk, 23KS457-1

Underrättelse från Mark- och miljödomstolen i mål M 2694-22. Anstånd med svarstid beviljad. Sista svarsdatum är senast den 27 december 2023, 23KS457-10

Christine Stocklassa Palmlov
Miljöstrateg

Christine Forsberg
Planeringschef